

วิธีการสืบสานประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่อำเภอเวียงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น

Inheritance Methods of Boon Khum Khao Yai Tradition in Waeng Yai, Khon Kaen

ประเทือง เนื่องทะบาล / Prathueang Nauengtaban

วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

E-mail: Prathueang_thueang@hotmail.com

การุณย์ บัวเฟื่อน / Garoon Buapheun

สาขาวิชาการบริหารงานตำรวจและชุมชน มหาวิทยาลัยขอนแก่น

E-mail: garoonb@hotmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิธีการสืบสานประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่ของอำเภอเวียงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น เพื่อนำผลการศึกษาไปกำหนดเป็นแนวทางในการส่งเสริมวิธีการสืบสานประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่ ให้เกิดความยั่งยืนต่อไป ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ 20 ราย ได้แก่ ประชาชนชาวบ้านที่มีความรู้เรื่องประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่ นำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่ ทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์ โดยวิธีการพรรณนา ผลการศึกษาพบว่า ประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่ เป็นประเพณีบุญคุณลานตามวิถีของชาวนาเกิดจากความศรัทธาและรู้คุณค่าของข้าวโดยการนำข้าวมากองรวมกันแล้วทำพิธีบูชาพระแม่โพสพเป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของชาวนามีการรื้อฟื้นพิธีบูชาพระแม่โพสพของแต่ละครัวเรือนผสมผสานพิธีบูชาพระแม่โพสพ จากการทำนาลานมาทำหน้าแลหรือฉางข้าวประยุกต์พิธีกรรมสู่ขวัญข้าวจากตอนเช้าเป็นตอนกลางคืน เป็นการจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวนาในปัจจุบัน ส่งเสริมให้ระลึกถึงบุญคุณข้าว ศึกษาความเป็นมาของประเพณีจาก ผู้เฒ่าผู้แก่มีการศึกษาขั้นตอนพิธีกรรมของประเพณีเพื่อการจัดทำข้อมูลประเพณีเป็นลายลักษณ์อักษร สร้างเครือข่ายในการสืบสานประเพณีจากทุกตำบล จัดกิจกรรมประเพณีจากรุ่นสู่รุ่นต่อเนื่องทุกปีโดยให้ประชาชนท้องถิ่นได้ถ่ายทอดความรู้แก่เยาวชน ส่งเสริมและยกย่องประชาชนท้องถิ่นไปยังเครือข่ายกิจกรรมของประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่เป็นการเผยแพร่ภูมิปัญญาของชาวนา ได้แก่ การจัดขบวนแห่ปราสาทข้าวและการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่ในกลุ่มชาวนา เพื่อให้เกิดความยั่งยืนของการสืบสานประเพณี

คำสำคัญ: วิธีการสืบสาน, ประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่, จังหวัดขอนแก่น

Abstract

The research's objective is to study the inheritance methods of "Boon Khum Khao Yai" (rice ritual) tradition in Waeng Yai District, Khon Kaen Province in order to elaborate the findings into the guideline promoting the sustainable inheritance methods of the Boon Khum Khao Yai tradition. Employing the qualitative research method, the researcher conducted an in-depth interview with 20 key informants comprising the local scholars with knowledge in the Boon Khum Khao Yai tradition. After gaining information from the in-depth interview, the data were classified for further analyzing and synthesizing using the expressive methods. It is found that the Boon Khum Khao Yai tradition is the farmers' "Boon Khun Lan" (merit-making for rice) tradition with the purpose to create faith and acknowledge the value of rice. It is performed by putting rice together and

organizing a sacrificial rite for the Rice Goddess Phosop. The rite is compatible with the farmers' lifestyle in which each household's sacrificial rite for the Goddess Phosop is brought back before combining it with the one performed in front of the common ground. The modified version is carried out in front of the barn while the time is changed from morning to night in order to keep up with the farmers' lifestyle nowadays. The awareness of rice appreciation is promoted with the origin of the tradition taught by the doings of the elders in the community. Its steps and instructions are thoroughly studied so that the information on the tradition can be recorded in written form. Every district meanwhile participates together in the inheritance of the tradition by building up network and creating the annual activity from generation to generation with the local scholars enlightening the youth. These local experts are promoted and gain a lot of recognition in which their reputation is broadcasted to other networks. Various activities of the Boon Khum Khao Yai tradition which are considered promoting the wisdom of farmers are the parade of rice castle and the exchanging forum on the Boon Khum Khao yai tradition among the farmers in order to create the sustainability of the tradition's inheritance.

Keywords: Inheritance Methods, Boon Khum Khao Yai Tradition, Khon Kaen

บทนำ

ประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่ หรือ “บุญคุณลาน” เป็นฮีตประจำเดือนยี่ของคนไทยอีสาน การทำบุญกุ่มข้าวใหญ่ เพื่อต้องการให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ที่นาและสัตว์เลี้ยงต่างๆ ที่ใช้ทำนา เช่น ไถ คราด เตียว แอกล้อย แอกลใหญ่ วิ ไม้ตีข้าว กระบุง กระดัง ฯลฯ ชาวนาดีใจที่เห็นข้าวเปลือกกองโต เรียกว่า “กุ่มข้าวใหญ่” (กองข้าวเปลือกกองใหญ่) หลังจากที่ได้รับเห็นบ่อยมาตลอดปี เชื่อว่าปีต่อไปกองข้าวเปลือกที่นาหรือดีจากรวงข้าวจะเพิ่มมากขึ้นจึงได้ทำพิธี “ทำบุญคุณลาน” หรือ “บุญคุณข้าว” พิธีกรรมจะไม่พร้อมกัน ขึ้นอยู่กับการเก็บเกี่ยวข้าวว่าจะเสร็จเมื่อไร วันที่จะขนข้าวขึ้นเล้า (ฉางข้าว) จะเป็นวันทำบุญคุณลานและทำที่นาเลย ก่อนที่จะนวดข้าวนั้นให้ทำพิธีย้ายแม่ธรณีออกจากลานเสียก่อน และบอกกล่าวแม่โพสพ ถึงวันงานก็บอกญาติพี่น้องให้มาร่วมทำบุญ นิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ ถวายภัตตาหารแก่พระสงฆ์ พระสงฆ์อนุโมทนาประพรมน้ำมนต์ นำพระพุทธรูปไปรดกองข้าว วั้ว ควาย เมื่อเสร็จพิธีทางพระสงฆ์ก็ประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญให้แก่ข้าว (สิริพร ทาชาติ, 2556)

พิธีกรรมบุญกุ่มข้าวใหญ่ หรือ “บุญคุณลาน” เป็นประเพณีของชาวไทยอีสานที่แสดงให้เห็นจิตวิญญาณของชุมชนที่ดำรงอยู่ด้วยวิถีเกษตรกรรมมาช้านาน ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดิน ด้วยสำนึกในบุญคุณของข้าว เป็นการแสดงออกถึงพลังแห่งความร่วมมือร่วมใจของชุมชน เพื่อสืบทอดจิตวิญญาณที่กล้าแกร่งของชาวนา มีการทำพิธีพราหมณ์บายศรีสู่ขวัญข้าวทุกปี เพราะชาวนาอีสานเชื่อว่าพระแม่โพสพมีอำนาจที่สามารถดลบันดาลให้ข้าวเจริญงอกงาม นำความอุดมสมบูรณ์มาให้ชาวนาที่บูชาเทพีแห่งข้าว ในระยะต่อมานิยมทำหลังเก็บเกี่ยวข้าวโดยนำข้าวมากองไว้กลางลานนวดแล้วทำพิธีบายศรีข้าว หรือเมื่อนวดข้าวเสร็จจะได้เมล็ดข้าวกองใหญ่กลางลานนวด ชาวนาอีสานเรียกกองข้าวเปลือกกองใหญ่ว่า “กุ่มข้าวใหญ่” แล้วจะทำพิธีทางพราหมณ์ “พิธีรับขวัญข้าว” เพราะเชื่อว่าขณะที่เราทำนาเกี่ยวข้าวและนวดข้าว เราใช้เท้าเหยียบย่ำข้าว จึงมีความจำเป็นที่จะต้องทำพิธีบูชาพระแม่โพสพเพื่อขอขมาจะได้เป็นสิริมงคลต่อตนเองและครอบครัวให้มีแต่ความผาสุก (สำลี รักสุทธี, 2553) การทำบุญกุ่มข้าวใหญ่ เป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนาก่อให้เกิดกำลังใจ ความอึดอื้อ ความอุดมสมบูรณ์อันเป็นมงคลที่นำมาซึ่งความมั่นคงปลอดภัยแก่ชีวิต ก่อให้เกิด ความสามัคคี ความสงบสุขในสังคม เป็นวิถีชีวิตของชาวนาไทยเพื่อสะท้อนถึงสัมพันธภาพของคนกับข้าว (อนุชาติ ทองเกลี้ยง, 2553) ชาวบ้านทุกครัวเรือน นำข้าวเปลือกของตนมากองรวมกัน ณ สถานที่นัดหมายตอนเย็น มีการเจริญพระพุทธมนต์รับศีล และฟังพระธรรมเทศนา ตอนกลางคืนมีมหรสพ ตอนเช้าวันรุ่งขึ้นถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์ ถวายข้าวเปลือกแล้วรับพรการทำบุญกุ่มข้าวใหญ่ ได้กุศลมาก ทุกวันนี้ ไม่มีลานนวดข้าวเพราะใช้รถสีข้าว ชาวบ้าน จึง

นิยมทำบุญ “กุ่มข้าวใหญ่” แทน “บุญคุณลาน” นับว่าเป็นการประยุกต์ใช้ ฮีตสิบสองให้เหมาะสมกับกาลสมัย (จารุวรรณธรรมวัตร, 2523)

ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาถึงวิธีการสืบสานประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่ของอำเภอแวงใหญ่ โดยมุ่งเน้นศึกษาถึงวิธีการสืบสานประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่อำเภอแวงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น 11 ด้านตามกรอบแนวคิด เพื่อนำข้อค้นพบจากการศึกษาไปกำหนดเป็นแนวทางในการส่งเสริมวิธีการสืบสานประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่อำเภอแวงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น ให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาวิธีการสืบสานประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่ของอำเภอแวงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น และนำผลการศึกษาไปกำหนดเป็นแนวทางในการส่งเสริมวิธีการสืบสานประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่ของอำเภอแวงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น ให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

วิธีการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องวิธีการสืบสานประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่อำเภอแวงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น ผู้วิจัยมุ่งเน้นศึกษาถึงวิธีการสืบสานประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่อำเภอแวงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น ด้านการอนุรักษ์ ด้านการฟื้นฟู ด้านการประยุกต์ ด้านการสร้างใหม่ ด้านการค้นคว้าวิจัย ด้านการปลูกจิตสำนึกให้ชุมชน ด้านการพัฒนา ด้านการถ่ายทอด ด้านการส่งเสริมปราชญ์ท้องถิ่น ด้านการเผยแพร่แลกเปลี่ยนโดยผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth Interview) โดยเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

การทบทวนวรรณกรรม

วิธีการสืบสาน คือ การส่งเสริมครุภูมิปัญญา หรือปราชญ์ชาวบ้านการสืบสานประเพณีทั้งในส่วนที่เป็นกระบวนการเนื้อหาสาระและครุภูมิปัญญาหรือปราชญ์ชาวบ้านในรูปลักษณะของบุคคล กลุ่มบุคคลอย่างถูกวิธีจะเกิดคุณูปการ อย่างยิ่งต่อวงการศึกษาระดับและวัฒนธรรมไทย (วิมล คำศรี, 2546)

วิธีการสืบสาน เป็นกระบวนการที่กระทำด้วยปัญญาอย่างมีวิธีการเพื่อให้เป็นประโยชน์แก่คนปัจจุบันพร้อมทั้งเป็น ฐานรากของการงอกงามสืบต่อไปเบื้องหน้าโดยอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย (ชาคณิศศา พรหมสาขา ณ สกลนคร, 2557) สรุปวิธีการสืบสานเป็นแนวทางการถ่ายทอดสืบต่อกันมา รวมถึงการอนุรักษ์การพัฒนาเผยแพร่ประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่จากรุ่นสู่รุ่นเพื่อให้ประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่ดำรงคงอยู่กับอำเภอแวงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น สืบไป องค์ประกอบของวิธีการสืบสาน (ชาคณิศศา พรหมสาขา ณ สกลนคร, 2557) มีดังนี้

- 1) การอนุรักษ์ คือ การบำรุงรักษาสิ่งที่ดีงามไว้ เช่น ประเพณีต่าง ๆ ทัศนกรรม และคุณค่า หรือการปฏิบัติเพื่อความสัมพันธอันดีกับคนและสิ่งแวดล้อม
- 2) การฟื้นฟู คือ การรื้อฟื้นสิ่งที่ดีงามที่หายไป เลิกไป หรือกำลังจะเลิกให้กลับมาเป็นประโยชน์ เช่น การรื้อฟื้นดนตรีไทย
- 3) การประยุกต์ คือ การปรับหรือการผสมผสานความรู้เก่ากับความรู้ใหม่เข้าด้วยกันให้เหมาะสมกับสมัยใหม่ เช่น การประยุกต์ประเพณีทำบุญข้าวเปลือกที่วัด (บุญคุณลาน) เป็นบุญกุ่มข้าวใหญ่ นำข้าวที่ได้มาช่วยเหลือผู้ที่ขาดแคลน
- 4) การสร้างใหม่ คือ การค้นคิดใหม่ที่สัมพันธ์กับความรู้ดั้งเดิม การคิดโครงการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน โดยอาศัยคุณค่าความเอื้ออาทรที่ชาวบ้านเคยมีต่อกันมาหารูปแบบใหม่ เช่น การสร้างธนาคารข้าว การรวมกลุ่มแม่บ้านเยวชน เพื่อทำกิจกรรมกันอย่างมีระบบมากยิ่งขึ้น
- 5) การค้นคว้าวิจัย ควรศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาของไทยในด้านต่างๆ ของท้องถิ่นมุ่งศึกษาให้รู้ ความเป็นมาในอดีตและสภาพการณ์ในปัจจุบัน

- 6) การปลูกจิตสำนึกให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าแก่นสาระ และความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมตามประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ สร้างจิตสำนึกของความเป็นคนในท้องถิ่นที่จะต้องร่วมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น รวมทั้งสนับสนุนให้มีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรือพิพิธภัณฑ์ชุมชนขึ้น เพื่อแสดงสภาพวิถีชีวิตและความเป็นมาของชุมชนอันจะสร้างความรู้และความภูมิใจในชุมชนท้องถิ่นด้วย
 - 7) การพัฒนา ควรริเริ่มสร้างสรรค์และปรับปรุงภูมิปัญญาให้เหมาะสมกับยุคสมัยและเกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวันโดยใช้ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานในการรวมกลุ่มการพัฒนาอาชีพ ควรนำความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาช่วยเพื่อต่อยอดเพื่อใช้ในการผลิต การตลาด และการบริหารตลอดจนการป้องกันและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
 - 8) การถ่ายทอด โดยการนำภูมิปัญญาที่ผ่านการเลือกสรรกลั่นกรองด้วยเหตุและผลอย่างรอบคอบ และรอบด้านแล้วไปถ่ายทอดให้แก่คนในสังคมได้รับรู้เกิดความเข้าใจตระหนักในคุณค่าคุณประโยชน์และปฏิบัติได้อย่างเหมาะสมโดยผ่านสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่างๆ
 - 9) ส่งเสริมกิจกรรม โดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการสืบสานและพัฒนาภูมิปัญญา ของชุมชนต่างๆ เพื่อจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง
 - 10) ส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของปราชญ์ท้องถิ่นให้มีโอกาสแสดงศักยภาพด้านภูมิปัญญาและพัฒนาความรู้ความสามารถได้อย่างเต็มที่ จัดให้มีการยกย่องและประกาศเกียรติคุณในลักษณะต่างๆ รวมทั้งส่งเสริมให้มีโอกาสได้รับการยกย่องและประกาศเกียรติคุณในระดับที่สูงขึ้น
 - 11) การเผยแพร่แลกเปลี่ยน โดยการส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมให้เกิดการเผยแพร่แลกเปลี่ยน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง โดยให้มีการเผยแพร่ด้วยสื่อและวิธีการต่างๆ ส่งเสริมและสนับสนุนการเผยแพร่และแลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่มชน และท้องถิ่นต่างๆ อย่างกว้างขวาง รวมทั้งประเทศอื่นๆ ทั่วโลก
- ประโยชน์วิธีการสืบสาน (สายัญ วิวรรณ, 2554)

- 1) เป็นการเก็บรักษาคุณค่ามรดกทางประเพณี วัฒนธรรมเพื่อสืบทอดไปยังชนรุ่นหลัง
 - 2) เป็นการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นทางประเพณีวัฒนธรรมและเผยแพร่เพื่อยกระดับชุมชน สังคม
 - 3) ทำให้สังคมสามารถพัฒนาได้อย่างเหมาะสมเป็นของตัวเองด้วยความรัก ความสามัคคีบนรากฐานของมรดกทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยีของตนเอง
- ประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่ หมายถึง การนำข้าวเปลือกมารวมกัน ทำพิธีแห่ปราสาทข้าว แห่พานบายศรี แห่ของดีแต่ละตำบล พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์เย็น ถวายบิณฑบาตเช้า พระสงฆ์เทศนา 1 รูป บายศรีสู่ขวัญข้าว เลี้ยงญาติมิตรแขกที่มาในงาน พระสงฆ์ประพรมน้ำพระพุทธมนต์ ผู้ร่วมพิธีตลอดจนประพรมลานข้าวเพื่อความเป็นสิริมงคลกุศลสูงสุด ก่อให้เกิดการบริโภคข้าวอย่างประหยัด เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูรู้คุณข้าว ที่เป็นอาหารหลักของมนุษย์บูชาพระแม่โพสพอันเป็นการจัดงานสืบสานประเพณีท้องถิ่น

ผลการวิจัย

ภูมิหลังของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยได้เลือกผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญอย่างเฉพาะเจาะจงเพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้ จำนวน 20 ราย ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้เรื่องบุญกุ่มข้าวใหญ่ มีภูมิหลังดังต่อไปนี้ เป็นเพศชาย 17 คน เป็นหญิง 3 คน ส่วนใหญ่มีอายุ 61-70 ปี จำนวน 12 คน รองลงมาคือมีอายุมากกว่า 70 ปีขึ้นไป จำนวน 8 คน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม 16 คน รองลงมาคือ อาชีพค้าขาย 2 คน รับราชการ 1 คน ไม่ประกอบอาชีพ 1 คน โดยมากมีการศึกษาในระดับต่ำกว่ามัธยมศึกษา จำนวน 13 คน รองลงมาคือจบการศึกษาระดับ ปวช.-ปวส. จำนวน 5 คน และจบการศึกษาระดับปริญญาตรี จำนวน 2 คน ตามลำดับ ส่วนใหญ่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน 3,000-5,000 บาท จำนวน 8 คน รองลงมาคือมีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนมากกว่า 10,000 บาท จำนวน 5 คน มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน 5,000-10,000 บาท จำนวน 4 คน และมีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนน้อยกว่า 3,000 บาท จำนวน 3 คน

ด้านการอนุรักษ์ เป็นการอนุรักษ์ประเพณีบุญคุณลานตามวิถีชีวิตของชาวนาที่ทำสืบต่อกันมาแบบรุ่นต่อรุ่นมีพิธีบูชาพระแม่โพสพ ซึ่งทำที่ลานเก็บมัดข้าวที่มีรวงข้าวทำให้ระลึกถึงบุญคุณของข้าว สร้างศรัทธาและรู้คุณค่าของข้าว ส่งเสริมให้คน มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม มีการสืบทอดประเพณี และรณรงค์เพื่อให้ดำรงชีวิตตามเศรษฐกิจพอเพียง ทำการ ปลุกข้าวด้วยเกษตรอินทรีย์

ด้านการฟื้นฟู ทำการฟื้นฟูโดยการนำข้าวมากองรวมกันแล้วทำพิธีบูชาพระแม่โพสพ ทำพิธีบูชาพระแม่โพสพก่อนนำข้าวขึ้นเล้า หรือฉางข้าวรอเวลาเปิดเล้าในวันฟูคือวันออกใหม่ขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 เป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของชาวนา โดยรื้อฟื้นพิธีบูชาพระแม่โพสพ รื้อฟื้นการทำปราสาทข้าวจากรวงข้าวเปลือกพิธีสู่ขวัญข้าว รื้อฟื้นพิธีบูชา พระแม่โพสพของแต่ละครัวเรือน ผู้นำหมู่บ้านให้ความสำคัญกับประเพณี มีกิจกรรมที่สอดคล้องกับการเข้าร่วมประเพณี ทำให้ประชาชนตื่นตัวระลึกถึงบุญคุณข้าว ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในประเพณี รื้อฟื้นประเพณีบุญคุณลานของแต่ละหมู่บ้าน

ด้านการประยุกต์ ประยุกต์ประเพณีโดยผสมผสานพิธีบูชาพระแม่โพสพจากการทำหน้าที่ลานมาทำหน้าที่เล้าหรือฉางข้าว ปรับการทำปราสาทข้าวที่ตั้งไว้เป็นการบูชาบุญคุณข้าวด้วยขบวนแห่ปราสาทข้าว พิธีบายศรีสู่ขวัญข้าวแบบเดิมปรับใส่บายศรี ที่สวยงาม เปลี่ยนสถานที่จัดงานจากลานวัดมาเป็นลานหน้าที่ว่าการอำเภอ ประยุกต์พิธีกรรมสู่ขวัญข้าวจากตอนเช้าเป็นตอนกลางวัน ประชาสัมพันธ์ประเพณีผ่านวิทยุชุมชน ประยุกต์กิจกรรมรื่นเริง เป็นการแสดงบนเวที เก็บรวบรวมข้าวเปลือกเข้าร่วมประเพณีโดยกรรมการไปเก็บรวบรวมถึงบ้านและแจกจ่ายข้าวเพื่อเป็นสิริมงคลแก่คนละหนึ่งกำมือ เพราะต้องการนำเงินที่ได้จากพิธีกรรมเป็นทุนการศึกษานักเรียน

ด้านการสร้างใหม่ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในประเพณีจากทุกภาคส่วน โดยจัดกิจกรรมสอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวนาในปัจจุบัน สร้างปราสาทข้าวเปลือกเป็นเรื่องราวต่าง ๆ เชิดชูบูชาพระแม่โพสพผ่านปราสาทข้าว การประดิษฐ์พานบายศรีแบบประยุกต์ การแข่งขันร้องสรภัญญะ ประชาชนตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ประเพณี ช่วยส่งเสริมให้ระลึกถึง บุญคุณข้าว ด้วยการจัดกิจกรรมสอดคล้องตามวิถีชีวิตของชาวนา มีกิจกรรมส่งเสริมความสามัคคีให้เกิดในชุมชน

ด้านการค้นคว้าวิจัย การสืบทอดและเรียนรู้ประเพณีเกิดจากการเข้าร่วมประเพณี โดยทำพิธีกรรมตามผู้เฒ่าผู้แก่พาทำ ผู้เฒ่าผู้แก่เป็นผู้กำหนดเครื่องบูชา และมีการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นลายลักษณ์อักษร โดยมีวาระการประชุมของหัวหน้าส่วนราชการ ที่เกี่ยวกับประเพณี ศึกษาความเป็นมาจากผู้เฒ่าผู้แก่ ปฏิบัติตามขั้นตอน กรอบประเพณี กระตุ้นให้ตระหนักถึงความสำคัญของประเพณี สืบทอดประเพณีจากรุ่นสู่รุ่น

ด้านการปลูกจิตสำนึกให้ชุมชน จัดกิจกรรมที่สอดคล้องวิถีชีวิตชาวนาโดยมีกิจกรรมที่เหมาะสมสำหรับประชาชนทุกกลุ่มอายุ มีกิจกรรมสำหรับเด็กโดยเฉพาะทุกหมู่บ้านร่วมกิจกรรมทุกตำบลส่งผลิตผลทางการเกษตรเข้าแข่งขัน จัดทำข้อมูลประเพณีเป็นลายลักษณ์อักษร มีการจัดแสดงวิถีชีวิตชาวนาที่มุมหนึ่งของที่ว่าการอำเภอ ประชาชนสนับสนุนการสร้างพิพิธภัณฑ์ชุมชนเพื่อแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับข้าว มีสถานที่แสดงสินค้า OTOP นำเสนอประเพณีอย่างเป็นทางการผ่านสื่อท้องถิ่น

ด้านการพัฒนา การทำปราสาทข้าวเปลือกเป็นเรื่องราวต่าง ๆ ทำพานบายศรีเล็ก ๆ จากใบกล้วยเลือกวัสดุในการทำพานบายศรีจากธรรมชาติอื่น ๆ พิธีบูชาพระแม่โพสพจากแต่ละหลังคาเรือนมาทำรวมกัน เทคนิคการสื่อสารการประกอบพิธีกรรมด้วยระบบแสงสีเสียง การเชิญชวนประชาชนเข้ามาร่วมประเพณีจากมัททายกออกเดินบอกแต่ละบ้าน เป็นเชิญชวนผ่าน ใบบลิ้ว วิทยุชุมชน นำเอาความรู้ด้านวิทยาศาสตร์มาใช้ในการเก็บรักษาข้าวเปลือก นำเอาเทคนิคแสง สี เสียง มานำเสนอขั้นตอนประเพณี ผลิตสื่อแผ่นพับนำเสนอประเพณีอย่างเหมาะสม พัฒนาการปลุกข้าวด้วยหลักการ เกษตรอินทรีย์

ด้านการถ่ายทอด เลือกภูมิปัญญาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวนา ถ่ายทอดประเพณีสู่คนในสังคมด้วยปราสาทข้าวเปลือก ถ่ายทอดประเพณีด้วยพิธีบูชาพระแม่โพสพให้ประชาชนที่มาร่วมพิธี ถ่ายทอดภูมิปัญญาการสู่ขวัญข้าวผ่านพานบายศรี อนุรักษ์ประเพณีผ่านการประกวดสรภัญญะ ศึกษาขั้นตอนพิธีกรรมของประเพณีจากผู้เฒ่าผู้แก่ ส่งเสริม

คุณค่าของประเพณีผ่านเวทีการแสดงแสงสีเสียง มีบันทึกการประชุมหัวหน้าส่วนราชการถึงขั้นตอนประเพณีที่เหมาะสม คณะกรรมการ ทุกภาคส่วนร่วมกำหนดขั้นตอนประเพณีและรวมพิธีกรรมบุญคุณลานจากทุกตำบลมาเป็นประเพณี

ด้านการส่งเสริมกิจกรรม มีเครือข่ายในการสืบสานประเพณีจากทุกตำบล และเครือข่ายในการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีจากอำเภอใกล้เคียง ภูมิปัญญาชุมชนได้รับการพัฒนาจากเครือข่ายท้องถิ่น และจากเครือข่ายหน่วยงานราชการ มีการจัดพิธีบูชาพระแม่โพสพ จัดพิธีสู่ขวัญข้าวอย่างต่อเนื่องทุกปี มีการจัดกิจกรรมรื่นเริงที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวนาและมีการทำบุญ ตักบาตรเพื่อความเป็นสิริมงคลอย่างต่อเนื่อง เป็นการสืบสานประเพณีจากรุ่นสู่รุ่นโดยจัดกิจกรรมประเพณีต่อเนื่องทุกปี

ด้านการส่งเสริมปราชญ์ท้องถิ่น จัดกิจกรรมการแข่งขันตามวิถีชีวิตของชาวนา มีกิจกรรมการแสดงออกของปราชญ์ท้องถิ่น ให้ปราชญ์ท้องถิ่น ได้ถ่ายทอดความรู้แก่เยาวชนทำใบประกาศเกียรติคุณมอบให้สำหรับปราชญ์ท้องถิ่นและมีพิธีมอบรางวัลประกาศเกียรติคุณแก่ปราชญ์ท้องถิ่นบนเวที โดยยกย่องปราชญ์ท้องถิ่นไปยังเครือข่ายต่างๆ สนับสนุนให้ปราชญ์ท้องถิ่น ได้เป็นที่ศึกษาดูงาน ประกาศยกย่องปราชญ์ท้องถิ่นผ่านพิธีเปิดงานโดยผู้ว่าราชการจังหวัด จัดกิจกรรมให้ปราชญ์ท้องถิ่นได้ศึกษาดูงานที่ต่างๆ และหน่วยงานเครือข่ายยกย่องปราชญ์ท้องถิ่น

ด้านการเผยแพร่แลกเปลี่ยน จัดกิจกรรมในประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่เพื่อเผยแพร่ภูมิปัญญา เผยแพร่ภูมิปัญญาผ่านทางวิทยุชุมชน ทางเวทีประชุมสมาชิก อบต. ทางหอกระจายข่าวทุกหมู่บ้าน จัดกิจกรรมเผยแพร่ประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่โดยการทำแผ่นพับประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ภูมิปัญญาทางขบวนแห่ปราสาทข้าว ทางเวทีการแสดง ใบปลิวโฆษณา สปอร์ตโฆษณาบุญประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่ทางวิทยุชุมชน เผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นทางสื่อบุคคลในเครือข่าย จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่ในกลุ่มชาวนา จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประเพณีในเวทีประชุมหัวหน้าส่วน จัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างหมู่บ้านและตำบล จัดให้มีกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในขบวนแห่ปราสาทข้าวของแต่ละตำบล ส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างตำบล

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาวิธีการสืบสานประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่ อำเภอแวงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิธีการสืบสานประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่อำเภอแวงใหญ่ โดยมุ่งเน้นศึกษาวิธีการสืบสานประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่ในด้านการอนุรักษ์ ด้านการฟื้นฟู ด้านการประยุกต์ ด้านการสร้างใหม่ ด้านการค้นคว้าวิจัย ด้านการปลูกจิตสำนึกให้ชุมชน ด้านการพัฒนา ด้านการถ่ายทอด ด้านการส่งเสริมกิจกรรม ด้านการส่งเสริมปราชญ์ท้องถิ่น และด้านการเผยแพร่แลกเปลี่ยน ซึ่งผลการวิจัยสามารถตอบวัตถุประสงค์ที่ต้องการทราบวิธีการสืบสานประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่ อำเภอแวงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น โดยข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาในครั้งนี้ สรุปได้ดังนี้

วิธีการสืบสานประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่ อำเภอแวงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น เป็นประเพณีบุญคุณลานตามวิถีชีวิตของชาวนาเกิดจากความศรัทธาและรู้คุณค่าของข้าวโดยการนำข้าวมากองรวมกันแล้วทำพิธีบูชาพระแม่โพสพ เป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของชาวนา รื้อฟื้นพิธีบูชาพระแม่โพสพของแต่ละครัวเรือน ผสมผสานพิธีบูชาพระแม่โพสพ จากการทำนาลานมาทำหน้าที่ลานเฝ้าหรือฉางข้าวซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ สิริพร ทาชาติ (2556) ที่กล่าวว่า การทำพิธีบูชาพระแม่โพสพทำที่ลานที่นาของใครของมัน ประยุกต์พิธีกรรมสู่ขวัญข้าวจากตอนเช้าเป็นตอนกลางคืน สอดคล้องกับคำกล่าวของ จารุวรรณ ธรรมวัตร (2523) ที่กล่าวว่า การทำบุญ “กุ่มข้าวใหญ่” แทน “บุญคุณลาน” นับว่าเป็นการประยุกต์ใช้ ฮีตสิบสองให้เหมาะสมกับกาลสมัย ส่งเสริมให้ระลึกถึงบุญคุณข้าว การสืบทอดประเพณีเรียนรู้ประเพณีจากการเข้าร่วมประเพณี โดยศึกษาความเป็นมาจากผู้เฒ่าผู้แก่ จัดกิจกรรมสอดคล้องวิถีชีวิตชาวนา จัดทำข้อมูลประเพณีเป็นลายลักษณ์อักษร การทำปราสาทข้าวเปลือกเป็นเรื่องราวต่างๆ นำเอาความรู้ด้านวิทยาศาสตร์มาใช้ในการเก็บรักษาข้าวเปลือก เลือกรูปภูมิปัญญาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวนา มีการศึกษาขั้นตอนพิธีกรรมของประเพณีจากผู้เฒ่าผู้แก่ มีเครือข่ายในการสืบสานประเพณีจากทุกตำบล มีการจัดกิจกรรมประเพณีจากรุ่นสู่รุ่นต่อเนื่องทุกปี จัด

กิจกรรมให้ประชาชนท้องถิ่นได้ถ่ายทอดความรู้แก่เยาวชน มีกิจกรรมยกย่องประชาชนท้องถิ่นไปยังเครือข่ายต่าง ๆ สอดคล้องกับวิธีการสืบสานประเพณีของ ชาคณิตศา พรหมสาขา ณ สกลนคร (2557) ด้านที่ 9 ส่งเสริมให้เกิดเครือข่าย การสืบสานและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น จัดกิจกรรมในประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่เพื่อเผยแพร่ภูมิปัญญา มีการเผยแพร่ ภูมิปัญญาทางขนานแห่งปราสาทข้าว จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่ในกลุ่มชาวนา

ข้อเสนอแนะ

ควรให้ชาวนาเป็นแกนนำในการจัดกิจกรรมประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่ และส่งเสริมการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน ไม่ควร อนุญาตให้มีการจำหน่ายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์บริเวณงานบุญประเพณี ควรเน้นให้มีการแสดงพื้นบ้านภูมิปัญญาท้องถิ่น สนับสนุนให้เกิดเครือข่ายของชาวนาอย่างกว้างขวางทั้งในระดับ หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และควรบันทึกขั้นตอนประเพณี ไว้เป็นลายลักษณ์อักษรและเผยแพร่ให้ประชาชนผู้สนใจเข้าถึงข้อมูลได้

เอกสารอ้างอิง

- จารุวรรณ ธรรมวัตร. 2523. **ขนบธรรมเนียมประเพณีของอีสาน**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อักษวัฒนา.
- ชาคณิตศา พรหมสาขา ณ สกลนคร. 2557. **วิธีการสืบสานประเพณีไหลเรือไฟของชุมชนบ้านแก้ง อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม**. รายงานการศึกษาอิสระ ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- วิมล คำศรี. 2546. **ระบบความเชื่อและพลังอำนาจชุมชนเมืองนครศรีธรรมราช**. นครศรีธรรมราช สถาบันราช ภัฏนครศรีธรรมราช.
- สายัญ วิวรรณ. 2554. **ประเพณี “ออกหว่า”**. รายงานการศึกษาอิสระ ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สำลี รักสุทธี. 2553. **อีตลีสอง คลองสิบสี่ ประเพณีของดีอีสาน**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษาจำกัด.
- สิริพร ทาชาติ. 2556. **บุญกุ่มข้าวใหญ่**. พิมพ์เมื่อ 22กรกฎาคม 2556. (เอกสารอัดสำเนา). อุตรธานี.
- อนุชาติ ทองเกลี้ยง. 2553. **การสืบสานประเพณีการทำขวัญข้าวขององค์การบริหารส่วนตำบลท่าเรือ อำเภอ โดกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี**. รายงานการศึกษาอิสระปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการ ปกครองท้องถิ่น, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.